JOURNAL OF JUSTICE

ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ HAK İHLALLERİ

***MAHMUT ARSLAN**

ÖZET

Yakın bir zaman içerisinde dünyanın en büyük ekonomisine sahip olması beklenen Çin Halk Cumhuriyeti, yaklaşık dört bin yıllık geçmişiyle dünyanın en eski medeniyetine sahip bir ülkelerden biridir. Ekonomik olarak sürekli büyüyen ve gelişen bir ülke olmasına rağmen Çin'in bu başarılı istikrarını iç politikayla bütünleştiremediği görülmektedir. Çin hükümetinin iç siyasette de istikrarı ve bütünlüğü sağlamak ve gelişen, büyüyen ekonomisi için stratejik önemi olan Doğu Türkistan Bölgesi'ni elinde tutmak amacıyla ağır insan hakları ihlalleri yapmaktadır. Bu çalışmada, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Bölgesinde izlediği hak ihlallerine dayalı politikalar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve 1982 Çin Anayasası temelinde incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan, İnsan Hakları İhlalleri

ABSTRACT

The People's Republic of China, which is expected to have the world's largest economy in the near future, is the oldest civilization in the world with a history of nearly four thousand years. Although China is economically growing and developing as a world power but it is seen that China cannot continue this successful stability in domestic affairs. To ensure the stability and integrity of the country domestically, China is making serious human rights violations in order to hold the East Turkistan Region which has strategic importance for its developing economy. In this paper, we will highlight the human right violations followed by the People's Republic of China in the East Turkistan Region based on Universal Declaration of Human Rights and 1982 Chinese Constitution.

Keywords: People's Republic of China, East Turkestan, Human Rights Violations

---

*****Kocaeli Üniversitesi Siyasi Tarih Yüksek Lisans Öğrencisi

GİRİŞ

Dünya'nın en büyük yüzölçümüne sahip üçüncü devleti olan Çin Halk Cumhuriyeti ayrıca 1,5 milyara yaklaşan nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesi konumundadır. Dünya'nın en eski medeniyetlerinden biri olan Çin, 1912 yılına kadar hanedanlıklar tarafından yönetilmiştir. 1912 yılında milliyetçilerin yönetimi ele geçirmesiyle hanedanlık yönetimine son verilmiştir. Milliyetçilerin yönetimi ele geçirmeleri çok uzun sürmemiş ve 2. Dünya Savaş'ının akabinde Mao Zedong yönetimindeki komünist güçler ile yaşadıkları iç savaş sonucunda yönetimi kaybetmişlerdir. Komünistlerin yönetimi ele geçirmesiyle beraber 1 Ekim 1949 yılında bugünkü adıyla Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur. Mao önderliğinde ülkede sosyalist ekonomi politikası uygulanmıştır. Çin'in günümüzde dünyanın en büyük ekonomilerden biri haline gelmesinin temel sebebi 1970'li yıllardan sonra Mao'nun ölümünden sonra yönetime geçen Deng Xiaoping'in uygulamaya koyduğu ekonomik politikalar etkili olmuştur. Çin, günümüz dünyasının en büyük pazarlarından biri haline gelmiştir. Ekonomisi her geçen gün büyüyen ve yakın zamanda dünyanın en büyük ekonomisine sahip ülkesi olması beklenmektedir.

Doğu Türkistan ya da Çin Anayasası'nda geçen resmi adıyla Şin-Jiang Uygur Otonom Bölgesi Türklerin en kadim topraklarından biridir. Bu topraklarda tarih boyunca çeşitli Türk devletleri kurulmuştur. Bölgenin nüfus yoğunlunu Uygurlu Müslümanlar oluşturmaktadır. Çin devleti, tarihinin çeşitli dönemlerinde Doğu Türkistan bölgesini işgal etmiştir. Bu işgallerin en sonu ve günümüzde de devam eden olanı 1955 yılında gerçekleşmiştir. Çin'in Doğu Türkistan bölgesinin işgal etmesinin en temel iki sebebi olarak bölgenin stratejik öneme ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması gösterilmektedir.

Çin hükümeti, uluslararası alanda yayınlanmış temel insan hakları sözleşmelerine taraf olmasına ve 1982 Çin Anayasası'nda bu haklara geniş yer vermesine rağmen bu duruma zıt politikalar uygulamaktadır. Özellikle Çin hükümetinin Doğu Türkistan Bölgesi'nde bulunan Müslüman Uygurlara yönelik izlediği eğitim, sağlık, din, nüfus gibi politikalar ağır insan hakları ihlalleri içermektedir.

1.ÇİN HALK CUMHURİYETİ

Çin Halk Cumhuriyeti veya *ortadaki ülke* olarak tanımlanan Zhong Guo (Cong Guo) 10 milyon km^2 yüz ölçümü ile dünyanın en büyük üçüncü ve 1,5 milyara yakın nüfusu ile dünyanın en kalabalık ülkesidir.[1] Çok eski dönemlerden bu yana yaygın olarak kullanılan Çin adı, ülkede bütünlüğü ilk kez bütünlüğü sağlamış olan Çin ya da Çinler sülalesinden (M.Ö 221-206) kaynaklanmaktadır.[2]

Doğusunda Sarı Çin Denizi, güneydoğusunda Güney Çin Denizi, Güneyde Vietnam, Hindistan, Butan ve Nepal, kuzeyinde Moğolistan Halk Cumhuriyeti, kuzeydoğusunda Rusya Federasyonu ve güneybatısında Pakistan, Afganistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Kazakistan olan ülkenin başkenti Pekin'dir. Ülke idari bakımdan 28 eyalet ve Tibet, Sincar Uygur, Ninşia, Guanşi Zuang ve İç Moğolistan olmak üzere beş özerk bölgeden oluşmaktadır. Nüfusun yüzde 91'ini Han kökenli Çinlilerin oluşturduğu ülkede 55 farklı etnik grup bir arada yaşamaktadır.

Çin zengin tarihi, kendine özgün uygarlık yapısı, dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olması ve son yıllarda hızla gelişen ekonomisi dikkat çekmektedir. Uzun yıllar dış dünyaya karşı kapalı bir ekonomi politikası takip eden Çin, 1980'lerin başlarından itibaren kolektif tarım uygulamalarını durdurup özel teşebbüslere izin vermiştir. Bu değişimden sonra Çin ekonomisi büyük bir patlama yaşamıştır. Çin devleti 15 yıl Dünya Ticaret Örgütü'yle sürdürdüğü müzakereleri 2001 yılında tamamlamış ve ticaret rejimi olmak üzere ekonomide çeşitli yapısal değişikliklere gideceğini ve uluslararası ticaret kurallarına uyumlu hareket edeceğini kabul etmiştir. Bu sürece paralel olarak ülke uluslararası alanda doğrudan yatırımların en cazip merkezi haline gelmiştir. Ülke dışarıya oyuncaktan, elektronik eşyaya, elektrikli makinelerinden, su ürünleri ve pirinç gibi tarım ürünlerine kadar çok geniş yelpazede ürünler satmaktadır.[3]

Çin Anayasası'nda devletin niteliği "*Çin Halk Cumhuriyeti, işçi sınıfının önderliğinde ve işçilerin ve köylülerin ittifakı dayalı demokratik halk diktatörlüğü altında sosyalist devlettir'*'[4]şeklinde ifade edilmektedir. Çin'in siyasi yapısı tek parti yönetimine dayanmaktadır. Çin Komünist Partisi

---

[1]U.Fırat Karlova,"Çin Modern Tarihinde Yolculuk: Bir Süper Gücün Yakın Geçmişi",*Başlık Yayın Gurubu*, 1. Baskı, İstanbul 2011, s.9.

[2]İbrahim Güner ve Mustafa Ertürk, "Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası", *Nobel Yayınevi,* 2.Baskı, Ankara 2006, s.231.

[3]Ülke Profili: Çin Halk Cumhuriyeti, http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili-cin-halk-cumhuriyeti (Erişim Tarihi: 13.04.2019).

[4]Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasa madde 1, http://en.people.cn/constitution/constitution.html (Erişim Tarihi:02.05.2019).

ülkenin tek siyasi hâkimi konumundadır. Parti devletle bütünleşmiş olup, devlet politikası parti vasıtasıyla uygulanmaktadır. Çin'de iktidar halka aittir. Halk iktidarını, Ulusal Halk Kongresi ve farklı düzeylerdeki yerel halk kongreleri aracılığı ile kullanmaktadır.[5]

Dünya tarihinin en eski uygarlıklarından biri olan Çin, araştırmalara göre 4 bin yıllık bir geçmişe sahip bir devlettir. Geniş coğrafyaya yayılan uygarlık yüzyıllar boyunca farklı hanedanlar tarafından yönetilmiştir. Bilinen ilk hanedanla M.Ö 1450-1050 yılları arasında hüküm sürmüş olan Şang ve Şia hanedanlarıdır.

Günümüz medeniyetlerinin temel çıkış noktasını oluşturan pusula, kâğıt, barut, matbaayı bulan Antik Çin tarihin en eski zamanlarından bu yana insanlığa yaptıkları katkılarla dünya medeniyetlerinin gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.[6] Çin uzun yıllar batıya kapalı bir politika izlese de 19. yüzyıl ortalarından itibaren Portekiz, İngiltere ve Fransa gibi batılı devletlerle siyasi ilişkiler kurmaya başlamıştır. İngilizler bu dönemde Hint pamuklarını ve afyonunu, Çinlilerin çay ve ipeği ile değiştirmiştir. Çinli makamlar ise bu ticareti engellemeye yönelik afyon ithalatını yasaklayan kararlar almıştır. Bunun üzerine İngilizler ile anlaşmazlıklar yaşandı ve 1842 yılında Çin ve İngiltere arasında Afyon Savaşı çıktı. Bu savaştan galip ayrılan İngilizler yapılan anlaşma sonucunda Çin'den daha geniş ayrıcalıklar elde etmeyi başarmışlardır.[7]

1912 yılında milliyetçilerin yönetimi ele geçirmesiyle geleneksel Çin hanedanlığına son verilmiştir. Milliyetçilerin monarşik bir yönetim kurma girişimleri ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ülkede 1920'de kurulan Çin Komünist Partisi ülkede yönetimi ele geçirme konusunda faaliyetlere girişmiştir. 1927'de partinin başına Mao Zedong'un geçmesi ile parti taraftar toplamaya başlamış ve giderek ülkede güçlenmiştir.

2. Dünya Savaşı sonrası ülkede komünist Maocular ile Çan Kay Çek önderliğindeki milliyetçiler arasında iç savaş başladı. Bu iç savaş sonucunda Mao önderliğindeki komünistler ülkede yönetimi ele aldılar. Yönetimi tamamen kaybeden milliyetçi Çinliler Tayvan (Formoza) Adası'na çekildiler ve burada Çin Cumhuriyeti'ni kurdular.

1 Ekim 1949'da Çin Komünist Parti lideri Mao Zedong, Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmen kurulduğunu ilan etti. Kuruluşunun ilk yıllarında ülke Sovyet yardımlarına muhtaçtı ve buna

---

[5]Çin Kültür Merkezi,http://www.cinkultur.com/CIN_HAKKINDA/Siyasi_Sistem/(Erişim Tarihi:13.04.2019).
[6]Ozan Örmeci,"*Siyasal Sistemler: Çin Halk Cumhuriyeti"*,http://politikaakademisi.org/2014/12/11/siyasal-sistemler-cin-halk-cumhuriyeti/(Erişim Tarihi: 14.04.2019).
[7]Çin Tarihi, http://turkcebilgi.com/çin_tarihi_bilgi(Erişim Tarihi: 14.04.2019) .

paralel ülkede Sovyet yönetim modeli uygulanmaktaydı. Zamanla Mao tamamen kendi ideolojisiyle şekillendirdiği Çin Sosyalizmi ile ülkede planlı ekonomi adını verdiği kalkınma politikası uygulamaya başladı.

1950'lerden itibaren uygulanmaya konulan yüksek düzeyde merkeziyetçiliğe dayanan planlı ekonomide ülkenin mali ve maddi kaynakları ile teknolojik gücü önemli projelere tahsis edilmiştir. Bölgesel ekonomiler arasında yeniden denge kurularak sanayileşme için temel oluşturulmuştur.

Mao'nun temel amacı; *yoksul ve temiz ülke insanına, boş bir kâğıt parçasına benzettiği Çin üzerinde bir destan yazdırmaktı. Onun için, çıplak yoksulluk, dezavantajdan çok bir avantaj ve yoksulluk; değişim, eylem ve devrim arzusu demekti.*[8]

Çin Komünist Partisi lideri Mao'nun önderliğinde ülkede sosyalist ekonomi politikaları uygulanmış ve milli ekonomide merkezi planlamalar yapılmıştır. Mao'nun fikir babası olduğu Kültür Devrimi ise 1966-1976 yılları arasında kesintisiz on yıl uygulanmıştır. Bu on yıllık süre zarfında Kültür Devrimi ülke adına beklenen atılımı gerçekleştirememiş ve bu durum Mao'nun politikalarının eleştirilmesine neden olmuştur.

Çin'in uluslararası ilişkilerde daha aktif bir şekilde tutum benimsemesi 1970'li yıllardan itibaren başlar. Mao ve sonrasında uluslararası örgütlere hep mesafeli duran Çin'in tavrı 1971 yılında Birleşmiş Milletler (BM) üyeliği ile değişmeye başlamış ve uluslararası ilişkilere aktif olarak katılmaya başlamıştır. BM ve üyelerin çoğunluğu 1971 yılına kadar Çin'i temsilen Tayvan adasında bulunan Çin Cumhuriyeti'ni tanımışlardır.

1977 yılında Çin Halk Cumhuriyeti liderliğine Deng Xiaoping atanmış ve 1970'li yıllarda hem yurtiçinde hem de uluslararası alanda büyük açılım hamlelerine imza atan Çin'de sonraki dönemleri de etkileyecek reformların altyapısını hazırlamaya başladı. 1978'den itibaren Çin'de *önce ekonomi* temalı büyük bir reform hareketi ve dış dünyaya açılma stratejisi izlenme başlanmıştır. İki aşamalı gerçekleştirilen reformların ilk ayağı tarım sektöründe atılmış ve ufak çaplı özelleştirmeler gerçekleştirilip serbest girişimciliğin önünü açacak yasalar çıkarılmaya başlanmıştır. Reform hareketinin ilk ayağından sonra 1980'li yılların sonlarına doğru reformların ikinci ayağı olan devlete ait büyük sanayi kuruluşlarının bazıları özelleştirilmiş ve bazı sanayi sektörlerinde de dışarıdan tedarik sistemi uygulanmaya başlatılmıştır. Ancak

---

[8] Levent Sökmen,"*Uzak Topraklar Çin Halk Cumhuriyeti"*,http://akademikperspektif.com/2014/09/05/uzak-topraklar-cin-halk-cumhuriyeti/ (Erişim Tarihi: 14.04.2019).

bankacılık ve enerji gibi stratejik sektörler devletin denetiminde kalamaya devam etmiştir. Tüm bu reform hareketlerinin olumlu sonuçlarını zaman içerisinde almaya başlayan Çin, 1979-2013 yılları arasında milli gelirini yıllık ortalama yüzde 9,5 artırmıştır. Günümüzde alım gücü bazında Amerika Birleşik Devletleri(ABD)'nin ardından dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumuna yerleşen Çin'in önümüzde yıllar içinde ABD'yi de geride bırakması beklenmektedir.[9]

2. DOĞU TÜRKİSTAN

Doğu Türkistan, güneyde Pakistan, Hindistan, Keşmir ve Tibet, güneybatı ve batıda Afganistan ve Batı Türkistan, kuzeyde Sibirya ve doğu ve kuzeydoğuda Çin ve Moğolistan ile sınırdır. Bir bakıma Doğu Türkistan, Büyük Türkistan'ın doğusunda ve Asya kıtasının tam ortasında bulunmaktadır. Doğu Türkistan bütün Çin topraklarının beşte birini oluşturmaktadır.[10]1877 yılında yaşanmış olan Çin-Mançu istilasından sonra "Yeni Toprak" anlamına gelen "Şin-Jiang" olarak ismi değiştirilmiş ve 1 Ekim 1955 tarihinde kurulan "Şin-Jiang Uygur Otonom Bölgesi" adıyla da bugünkü idari statüsünü kazanmıştır.

Tarihteki en önemli ticaret yolu olarak bilenen, Uzakdoğu ile Avrupa'yı ve Sibirya ile Güney Asya'yı birbirine bağlayan İpek Yolu'nun kavşak noktası konumundadır. Bölge günümüzde Kazakistan'dan sonra ikinci büyük Türk coğrafyasıdır ve bölgede resmi olmayan rakamlara göre yaklaşık 30 milyon Müslüman Türk yaşamaktadır.[11]

Doğu Türkistan, tarih boyunca birçok Türk devletine ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Tarihi kaynaklara göre M.Ö. 4. yüzyılda Doğu Türkistan'da Büyük Hun İmparatorluğu kurulmuştur. Bilinen ilk Hun Tanrıkut'u Teoman ve onun oğlu Mete İmparatorluğu'nu bu topraklarda yönetmiştir. M.S. 216'da Büyük Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Doğu Türkistan'da sırayla Kangkıl(Kao-ch'e), Göktürk, Türgiş, Karluk ve Uygur Devletleri kurulmuştur. İslam dinini kabul eden ilk Türk Devleti olan Karahanlılar M.S. 840 yılında Doğu Türkistan'da kurulmuştur.[12]1218 yılında Cengiz'in Türkistan'ı ele geçirmesiyle Uygurlar da tamamen Türk-Moğol kağanlığının hâkimiyeti altına girmişlerdir. 16. yüzyılın başlarında

---

[9]Halil Kürşat Aslan,"Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası",*Akademik Ortadoğu*, Cilt 9, Sayı 1, 2014, s.31-32.

[10]Osman Kubilay Gül,"Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi", *Turkish Studies,* Volume 2/1, Winter 2007, s.252.

[11]Yelda Demirağ,"1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi,* Sayı:3, 2014, s:230-231.

[12]"Doğu Türkistan Sorunu Nedir?",*Türk Hukuk Enstitüsü,* http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-türkistan-sorunu-nedir/ (Erişim Tarihi:16.04.2019).

Timur'un etki alanına giren Doğu Türkistan, 1606 yılında Çağatay Hanedanlığından Emir İsmail'in eline geçmiş ve böylece Hocalar Hanedanı hâkimiyeti başlamıştır.[13]

Çin'in Doğu Türkistan'ı işgali aşamalar halinde gerçekleşmiştir. İlk işgal dalgası 1755 yılında başlamıştır. Çin ile Cungar ittifakı sonucunda bölgenin işgali hızlanmıştır.[14] 1755 yılında başlayan Çin İşgali 1862 yılına kadar sürmüştür. Bu zaman diliminde Doğu Türkistan'da 42 isyan hareketi meydana gelmiştir. 1862'den itibaren Doğu Türkistan'da meydana gelen ayaklanmalar sonucu 1864 yılında Doğu Türkistan'ın güneyindeki yedi vilayeti esas alan Kaşgariye Devleti ilan edildi. Devletin kurucusu olan Yakup Bey, İli, Altay, Urumçi ve tüm Doğu Türkistan'ı birleştirmek için mücadeleye girmiştir.[15]Yakup Bey Osmanlı Sultanı Padişah Abdülaziz'e biat etmiş, onun adına hutbe okutup para bastırmıştır.[16]Yakup Bey, askeri becerisini diplomasiyle birleştirip Osmanlı Devleti, İngiltere ve Rusya ile diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. Askeri eğitimi Osmanlı Devleti'nden, silahlarını İngiltere'den ve ticari mallarını Rusya'dan tedarik etmiştir.

Yakup Bey'in ani ölümü ve sonrasında yaşanan iç karışıklıklar sonucunda Çinliler 1878 yılında bölgeyi tekrar işgal etmek için gerekli ortamı bulmuşlardır. Ayrıca Rusya'nın bölgede yayılmasından çekinen İngiltere'nin de Çin'e işgal konusunda gerekli finansman desteğini kendi bankalarından sağlaması Çin'in işgalini kolaylaştıran diğer bir etken haline gelmiştir. 1878 yılında bölgenin Mançu hanedan valisi Zongtang'ın kontrolüne girmesi ile sadece bölgeyi kontrol altına almamış, ayrıca bölgedeki Rus kuvvetlerin geri çekilmesini de sağlamıştır. 1884'te Doğu Türkistan 19. eyalet olarak "Şin-cang"(Yeni Toprak) adıyla doğrudan imparatorluğa bağlanmış ve bu hâkimiyet 1911 yılına kadar devam etmiştir.[17]

1911'de Sun Yat Sen'in gerçekleştirdiği bir devrim ile birlikte Çin'de Cumhuriyet ilan edildi. Çinli Han kökenlilerin bu süreçten sonra bölgedeki tarım alanlarına yerleştirilmesi sonucunda, Nisan 1931 yılında Kumul'da Niyaz Hacı ve Salih Darga önderliğinde girişilen ve bağımsızlıkla sonuçlanacak olan isyanı tetikledi. Ayaklanma Mahmut Muhiti, Mehmet Emin Buğra ve diğer önde gelen isimlerin desteğiyle bütün Doğu Türkistan'a yayılmıştır. İki yıl süren bağımsızlık

---

[13]R.Kutay Karaca,"Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu", *Akademik Bakış*, Cilt 1,Sayı 1, Kış 2007, s. 221.

[14]Fatih Şen,"Çin'in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği",*Ortadoğu Analiz,* Cilt1, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos'09, s.125.

[15]Kenan Dağcı ve Mustafa Keskin, "Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri",*Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi,* Cilt 1, No.2, 2013, s.13.

[16]M. Rıza Bekin,"Doğu Türkistan",*Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi*, İstanbul,1998, s.263

[17]Yelda Demirağ, *a.g.e,* s.237-237

mücadelesi her türlü zorluğa rağmen başarıya ulaştı. Böylece Çin'in 19. eyaleti olarak saydığı Doğu Türkistan bölgesi, İli vilayeti ve Urumçi'ye bağlı birkaç kaza dışında tamamen kurtulmuştur. 12 Kasım 1933 yılında Cumhurbaşkanı Niyaz Hacı önderliğinde Kaşgar'da "Şarki Türkistan İslam Cumhuriyeti" ilan edildi.[18]Çin ve Rusya, Doğu Türkistan'da bağımsız bir devletin kurulması ile endişeye kapılmışlardır. Sovyetlerin endişe duymasının temel sebebi; Doğu Türkistan'da bağımsız ve milli bir devletin kurulması ile kendi egemenliği altında bulunan Batı Türkistan'ı da etkileyeceği düşüncesi olmuştur. Bu nedenle isyana ilk başlarda destek vermesine rağmen Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra Çin ile iş birliği yaparak bu devletin varlığına son vermişlerdir.[19]

Bağımsızlık ve hürriyet yolundaki mücadelesine devam eden Doğu Türkistan halkı, 1944 yılında Gulca'nın Nilka bölgesinde Gani Batur önderliğinde ki ayaklanma sonrasında 12 Kasım 1944'te Alihan Töre'nin başkanlığında Doğu Türkistan Cumhuriyetini ilan etmişlerdir. Doğu Türkistan Cumhuriyeti kendi Merkez Bankasını kurmuş ve kendi parasını basmıştır. 1944 yılında 3 vilayetin ele geçirilmesi ile Urumçi'ye doğru yola çıkan Doğu Türkistan ordusu, Manas Irmağı kenarında Rusya ve Çin'in barış teklifleri ile durmuşlardır.[20] İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Asya'yı tümüyle Rus egemenliğine bırakmak istemeyen Komünist Çin kuvvetleri 1949 yılında Urumçi'yi işgal etmiştir. 1951 yılına gelindiğinde ise tüm Doğu Türkistan bölgesini hâkimiyeti altına almıştır. 1 Ekim 1955 tarihinde Çin yönetimi, Doğu Türkistan Otonom Bölgesi'nin kuruluşunu ilan etmiş[21] fakat Doğu Türkistan halkı Çin devletinin işgallerine karşı mücadelesini devam ettirmiştir. Geçmişten günümüze olduğu gibi bağımsız yaşama arzusu ile çeşitli yıllarda defalarca ayaklanmışlardır lakin her defasında Çin devleti bu mücadeleyi kanlı bir şekilde bastırmıştır.[22]

1980'li yılların sonlarında Sovyetlerde başlayan demokratikleşme rüzgârı Orta Asya Cumhuriyetlerinde yaşayan Uygurları da etkilemiştir. 1991'de SSCB'nin dağılmasıyla beş bağımsız Orta Asya devletinin ortaya çıkması, başta Pekin olmak üzere pek çok başkentte mevcut sürecin Türkistan'ın bir parçası olan Doğu Türkistan'a yayılıp yayılmayacağı

---

[18]Yücel Tanal,*"Doğu Türkistan'da Şarki Türkistan İslam Cumhuriyetini Doğuran Kumul İsyan"',* http://blog.radikal.com.tr//politika/dogu-turkistanda-sarki-turkistan-islam-cumhuriyetini-doguran-kumul-isyan%C4%B1-117103 (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

[19]Osman Kubilay Gül, *a.g.e,* s.255.

[20]Yücel Tanal,"*Doğu Türkistan Cumhuriyetleri Gününün Anlamı",*http://blog.radikal.com.tr//politika//dogu-turkistan-cumhuriyetleri-gununun-anlamı-117102 (Erişim Tarihi: 16.04.2019)

[21]Fatih Şen,"Çin'in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği",*Ortadoğu Analiz,* Cilt1, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos'09, s.126.

[22]"Doğu Türkistan Sorunu Nedir?",*Türk Hukuk Enstitüsü*,http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-türkistan-sorunu-nedir/ (Erişim Tarihi:16.04.2019).

tartışmalarını gündeme getirmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Çin'deki Uygur, Tibet ve Moğol milliyetçilerini de bağımsızlık konusunda etkilemiştir. Bu gelişmelere paralel Uygurlar yaşadıkları cumhuriyetlerde bağımsızlığı hedefleyen örgütlenmeler oluşturmuşlardır. Bu dönemde bunun farkında olan Çinli yöneticiler ısrarla Sovyetler benzeri bir duruma düşmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Pekin, Doğu Türkistan'ın altıncı Orta Asya Cumhuriyeti olarak ortaya çıkmaması ve Çin'den kopmaması için çeşitli önlemler almıştır. Öncelikle sınır güvenliğini artırarak Orta Asya'dan bölgeye yayılabilecek istikrarsızlıkları önlemeye çalışmıştır. Ayrıca sınır güvenliği konusu 1992 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Rusya ve Çin'in arasında gerçekleşen toplantıda önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Bu devletlerarasında dört yıl devam eden müzakereler sonucunda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün de temelini oluşturan Şanghay Beşlisi topluluğu Nisan 1996'da kurulmuştur.[23]

5 Temmuz 2009'da Urumçi'de meydana gelen olaylar kısa sürede Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'ndeki diğer şehirlere yayılmış ve Çin resmi ajansına göre bu olaylarda 184 kişi hayatını kaybetmiş, 1000'den fazla insan yaralanmıştır. Ancak uluslararası kaynaklara ve Uygur Diasporasına göre ölü ve yaralı sayısının açıklandığından daha fazla olduğu vurgulanmıştır. 26 Haziran 2009'da Shaoguan'daki bir oyuncak fabrikasında Türk kızlarına sarkıntılık yapan Han Çinlilerinin çıkardıkları olaylarda 12 Türk'ün katledilmesini protesto etmek için Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de binlerce Doğu Türkistanlı gösterilere katılmıştır. Bu gösterideki temel amaç, mecburi olarak çalıştırılmak üzere Çin'e götürülen Doğu Türkistanlıların uğradığı vahşeti protesto etmekti.[24]Fakat Çin polisinin sert müdahalesi olayların büyümesine sebep olmuştur. Pekin yönetimi olaylarda rolü olanların ağır şekilde cezalandırılacağını açıklamasına rağmen olaylar devam etmiştir. Çıkan olaylar nedeniyle Çin devlet başkanı İtalya'da gerçekleştirilmekte olan G-8 Zirvesi'nin bitmesini beklemeden Çin'e dönmüştür. Pekin yönetimi, olaylarla ilgili olarak Uygur Amerikan Derneği Başkanı Rabia Kader'i suçlamış ve Doğu Türkistan İslami Hareketi ile hareket ederek olayları başlattığını dile getirmiştir. Rabia Kadir, Çin yönetiminin iddialarını yalanlamış ve yaşanan gelişmeler ile birlikte bölgede yaşayan ailesinin hayatından endişe ettiğini dile getirmiştir.[25]

---

[23]Erkan Avcı ,"Doğu Türkistan Sorunu", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,* Kocaeli 2012, s.2.

[24]"Doğu Türkistan Sorunu Nedir?",*Türk Hukuk Enstitüsü*, http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-türkistan-sorunu-nedir/ (Erişim Tarihi:16.04.2019).

[25]Fatih Şen,"Çin'in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği",*Ortadoğu Analiz,* Cilt1, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos'09, s.131.

3. DOĞU TÜRKİSTAN'IN STRATEJİK ÖNEMİ

Jeostratejik konum, devletlerin ve bölgelerin kaderlerini belirleyen temel unsurlardan biridir. Jeostratejik konumun önemi zaman içerisi değişebilmektedir. Bu duruma günümüzde verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi Doğu Türkistan bölgesidir. İki bin yıllık tarihi İpek yolu üzerinde bulunan Doğu Türkistan bölgesi coğrafi keşiflerin yapılması ve ardından Soğuk Savaş döneminde Sovyetler ile Çin tarafından dış dünyadan bağlantısı kesilmesiyle adeta unutulmuş bir coğrafya olmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle beraber Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığını kazanması ve Çin'in ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarının bulunması sebebiyle bölgenin önemi yeniden arttırmıştır.[26]

Halford Mackinder'in "*Heartland*" teorisine göre Avrasya anakarasını kontrol eden güç bütün dünyayı kontrol eder. Avrasya anakarasının merkez coğrafyası Doğu Türkistan coğrafyasının da içinde olduğu Orta Asya coğrafyası jeopolitik açıdan Çin için çok önemli bir noktadadır.[27] Doğu Türkistan bölgesi, Sibirya ile Hint alt-kıtası arasında, Çin ile Orta Asya üzerinden Avrupa kıtasına geçiş bölgesinde bulunmaktadır. Bölge ayrıca Çin'in Taklamakan çölünün ilerisinde ve setin arkasında kalan tek toprağı olduğu için Çin'e batıdan gelebilecek bir saldırıda tampon bölge görevi görmektedir.[28]

Doğu Türkistan yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin bir bölgedir. Çin resmi verilerine göre, Doğu Türkistan bölgesi 138 maden çeşidine sahiptir. Bu sayı Çin'deki toplam maden sayının %82'e denk gelmektedir. Resmi verilere göre bölgede 20 milyar ton petrol ve 10,3 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Bu kaynaklar, Çin'in toplam rezervlerinde petrolün %30'unu, doğalgazın ise %34'ünü oluşturmaktadır. Doğu Türkistan'ın bir başka zengin yer altı kaynağı ise 2.19 trilyon ton rezervi ile kömürdür ve bu Çin'deki toplam rezervin %45'ini oluşturmaktadır. Diğer yandan Çin için günümüzde en önemli sorunlardan biri hızla gelişen sanayisinin ihtiyacı olan petrolün tedarik edilmesidir. Net petrol ve doğalgaz ithalatçısı konumuna gelen Çin, ekonomik büyümesini sürdürebilmek için bu kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı Çin'in enerji ihtiyacının büyük bir kısmını

---

[26]Fatih Şen,"Uluslararası Tepkiler Açısından Sincan Uygur Sorunu",*Ortadoğu Analiz,* Cilt 1, Sayı 9, Eylül'09, s.108.

[27]Erkan Avcı, *a.g.e,* s.5.

[28]Emine Kzıltaş, *"Jeostratejik ve Jeopolitik Bakımdan Çin İçin Doğu Türkistan",* http://www.academia.edu/6817336/Jeostratejik_ve_Jeopolitik_Bak%C4%B1mdan_%C3%87in_%C4%B0%C3%A7in_Do%C4%9Fu_T%C3%BCrkistan (Erişim Tarihi: 18.04.2019).

karşıladığı Doğu Türkistan'dan kolay şekilde vazgeçmeyeceği vurgulanmalıdır.[29]

Çin'in kuzeybatısında bulunan Doğu Türkistan bölgesinin üzerinde durmaksızın genişleyen Urumçi kenti, son yıllarda Çin için stratejik açıdan önemli bir bölge haline gelmiştir. Çin hükümeti İpek Yolu Ekonomik Kuşağı adlı projesiyle Orta Asya'daki ekonomik, politik ve kültürel etki alanını genişletmeyi istemektedir. Şian'dan başlayıp Urumçi üzerinden batıya doğru devam eden bir dizi tren yolu, karayolu ve boru hattı, Çin'i Avrupa'nın kalbine bağlamaktadır. Çin hükümetinin buradaki temel amacı; ülkenin kuzeybatısında ekonomik açıdan stratejik bir bölge başkenti yaratmak ve aynı zamanda petrol, doğal gaz ve hammadde bakımından zengin olan kaynaklarından faydalanmaktır.[30]

Doğu Türkistan havzası değerli madenlerin yanında tarım için uygun topraklara da sahiptir. Ülkenin diğer tarım havzası olan Cungarya ise tarım toprakları bakımından küçük olmasına rağmen, sulanabilen arazilerinden dolayı daha verimli topraklardan oluşmaktadır. Doğu Türkistan'da narenciye dışında, Türkiye'de yetişmekte olan bütün ürünler yetişmektedir. Bölge tarım ambarı olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca bölgenin en büyük pamuk ve yün istihsal merkezidir. Böylece Doğu Türkistan dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan Çin'in gerekli olan tarımsal ihtiyacını karşılamaktadır.

Tanrı Dağları'nın eteklerinin verimliliği bölgede hayvancılığı elverişli hale getirmiştir. Bu nedenle, Doğu Türkistan'da halkın başlıca gıdası olan hayvancılık önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Bir dönem komünist Rus hükümetinin nemalandığı hayvancılığın büyük bölümünden daha sonra Çin faydalanmaya başlamıştır.[31]

4. ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN'DA UYGULADIĞI POLİTİKALAR

İçinde yaşadığımız 21. yüzyıl çağı, *insan hakları* çağı olarak nitelendirilmektedir. İnsan hakları kavramı, temel haklar ve özgürlükler, kamu özgürlükleri ve kişi hak ve özgürlükleri olarak da adlandırılmaktadır. Bu kavram tarihsel süreç içerisinde bireyin devletle çatışması veya toplumun iktidarla çatışması sonucunda geliştiği görülmektedir. İnsan hakları kavramı, insanların toplumsal ilişkilerde kendilerini insan yapan özelliklerini geliştirmelerinin

---

[29]Fatih Şen,"Çin'in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği",*Ortadoğu Analiz,* Cilt1, Sayı 7-8, Temmuz-Ağustos'09, s.128.

[30]"Yasaklı Kent Urumçi",*Hürriyet*,10 Şubat 2016, s.2.

[31]Emine Kızıltaş, *a.g.e,* s.3.

engellenmesi karşısında, bu özelliklerin anayasaların koruyuculuğuna alınmasıyla ortaya çıkmıştır.

Evrensel bir niteliğe sahip olan insan hakları kavramı, belli bir yerin ve zamanın yasalarıyla sınırlı değildir. İnsan haklarının konusu belli haklar ve özgürlüklerdir. Yaşam hakkı, çevre hakkı, barış hakkı gibi haklar insan hakkı olarak nitelendirilirken, örgütlenme özgürlüğü, düşünce özgürlüğü ve haberleşme özgürlüğü gibi insan hakları da özgürlük olarak nitelendirilmektedir.

İnsanın en önemli ve birinci sırada gelen hakkı yaşam hakkıdır. Bundan dolayı birçok hak ve özgürlük yaşam hakkı çerçevesinde şekillenmektedir. Birçok uluslararası belge ve sözleşmede insan hakları kavramına vurgu yapılmıştır.[32] 1948 yılında kabul edilen BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde "*Yaşamak.....herkesin hakkıdır"*[33](md.3) denilmektedir. Yine 1966 yılında BM Genel Kurul'unda kabul edilen ve 1976 yılında yürürlülüğe giren Kişisel Ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde *"Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz"*[34] (md.6/1) ifadesi mevcuttur.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1982 Anayasası, azınlık haklarına dair geniş çaplı haklar tanımaktadır. Ancak Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası'nın ilgili maddeleri incelendiğinde ve yapılan uygulamalara bakınca, anayasada tanımlanan hakların verilmediğini, yasalarda belirtildiği gibi özerk bölge yöneticilerinin karar verici özelliğinin olmadığını ve yerel sorunlarla ilgili maddelerin sadece kâğıt üzerinde olduğu görülmektedir. 1982 Çin Anayasası bugün Çin yönetimi tarafından çiğnenmekte, özerk statü hakkı verilen Doğu Türkistan ve diğer özerk bölgelere tanınan siyasi ve kültürel haklar pratikte uygulanmamaktadır.

Türk kökenli insanların yoğun olarak yaşadığı bir bölge olan Doğu Türkistan'da ilk hak ihlalleri, 1884 yılındaki Çin işgalinden sonra ortaya çıkmıştır. Çin işgalinden sonra bölgenin ismi, Çince anlamı *"yeni fethedilmiş topraklar"* anlamına gelen Sincan(Xinjiang) olarak değiştirilmiştir. Bu süreçten sonra Doğu Türkistan isminin kullanımı resmi olarak yasaklanmıştır.[35]

---

[32]Ahmet Türköz, ''Doğu Türkistan'da İnsan Hakları'', *Doğu Kütüphanesi*, 1.Baskı, İstanbul 2010, s.47-48.
[33]İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf (Erişim Tarihi: 20.04.2019).
[34]Kişisele ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi,https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf (Erişim Tarihi: 20.04.2019).
[35]2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu*, Mazlumder Dış İlişkiler Komitesi*, s.51.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin de taraf olduğu Soykırım Suçlarının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi madde 2'de soykırım tanımlaması şu şekilde yapılmaktadır; "*Ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen; gruba mensup olanların öldürülmesi, grubun mensuplarına ciddi suretle bedensel veya zihinsel zarar verilmesi, grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek, grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirleri almak, gruba mensup çocukları zorla bir gruba nakletmek fiillerinden herhangi biri soykırım fiilini oluşturur."*[36] Komünist Çin ordularının Doğu Türkistan'daki ilk komutanı olarak bilinen ve Doğu Türkistan kasabı olarak da bilinen Wng-zhen devrim aleyhtarı unsurları yok etmek sloganı ile 250.000 binden fazla Doğu Türkistanlı Türkü 1952 yılında öldürerek bir bakıma taraf olduğu Soykırım Suçlarının Önlenmesi Sözleşmesi'ne aykırı davranarak bölgede soykırım suçu işlemiştir. Bunun yanında Çin devleti bu tür soykırım girişimlerini çeşitli dönemlerde de yapmaktan geri durmamıştır.[37]

Bölgedeki Uygur nüfusunu olumsuz şekilde etkileyen ve insanların temel haklarından biri olan yaşam hakkını sert ve acımasız bir şekilde kısıtlayan, soykırım suçu olarak da tanımlanan uygulamalardan bir diğeri de mecburi kürtaj uygulamasıdır. Bölgede yaşayan Türklerin şehirde bir, köydeyse ikiden fazla çocuk sahibi olmaları yasaklanmıştır. Çocuk sayısında belirlenen sınırlamanın aşılması durumunda, bu durum devlet tarafından tespit edilirse mecburi kürtaj yaptırılmaktadır. Mecburi kürtaj uygulaması, hamilelik aşamasında cinsiyeti tespit edilen bebeklerin kız ise aileler tarafından düşük yaptırılarak öldürülmelerine sebep olmaktadır. Ayrıca sağlıksız ortamlarda yapılan kürtajlarla çoğu zaman kadınlarda ölmektedir.[38] Bu konuda Çin polisinin artık insanların evlerine ve yatak odalarına bile rahatlıkla girdikleri ve baskıların daha çok kırsal alanlarda arttığı görülmektedir. Her mahallede kurulan kontrol noktaları ile bölgede hamile insanların kontrol edildiği görülmektedir. Bundan dolayı hamile olan kadınlar evden çıkmayarak, gizlenerek veya başka şehirdeki akrabasının yanına giderek doğumlarını gerçekleştirmekteler.[39]

Doğu Türkistan'da yaşanan en önemli insan hakları ihlallerinden bir diğeri ise, doğum kontrol yolu ile nüfus planlaması yapılmasıdır. Bu uygulama ile birçok kadın ve erkek

---

[36]Soykırım Suçlarının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi,www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf (Erişim Tarihi:20.04.2019).

[37]"Doğu Türkistan Sorunu Nedir?", *Türk Hukuk Enstitüsü*, http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-türkistan-sorunu-nedir/ (Erişim Tarihi:16.04.2019).

[38]2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu, *a.g.e*, s.61.

[39]H.Salih Zengin,"Türkistan'da Zulmün Fotoğrafı Yok", *Sabah*, 5.07.2015, s.3.

kısırlaştırılmaktadır. Tüm bu uygulamalara karşı çıkanlar ise para veya hapis cezasıyla cezalandırılmaktadırlar.

1982 Çin Anayasası'nın 25. Maddesinde "*Devlet, nüfus artışı, ekonomik ve sosyal kalkınma için uygun aile planlamasını teşvik etmektedir"*[40] denilmektedir. Vatandaşların Temel Hak ve Görevleri bölüm başlığı altında düzenlenen 49. Maddede ise "*Karı ve kocanın aile planlaması uygulama görevi vardır"* [41]şeklinde belirtilen bir zorlama söz konusudur. Çin yönetimi bu gibi hukuki düzenlemelerle insanın en temel hakkı olan yaşama hakkını elinden almakta ve Doğu Türkistan'da planlı ve sistemli bir soykırım planı uygulamaktadır. 1979 yılından itibaren zorunlu doğum kontrolü ülkenin modernizasyonu ve halkın gıda güvenliği için yapılıyor olmakla meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Yapılan kürtaj ve zorla kısırlaştırma uygulamaları yüzünden her yıl on binlerce kadın ve çocuk ölmektedir. Hamile kadınların eşleri devlet memuru ise işten atılmakta ve bütün sosyal hakları ellerinden alınmaktadır. Uygulanan bu politikalar Doğu Türkistan'da öyle dramatik bir hal aldı ki, kaldırım kenarlarında yasa dışı doğduğu için ölüme terk edilmiş bebek görmek olağan hale gelmiştir.[42]

Doğu Türkistan'ın en önemli sorunlarından bir diğeri asimilasyon amaçlı, planlı bir şekilde bölgeye yerleştirilen Han Çinlisi göçmenlerdir. Çin hükümetinin bu politikayı uygulamadaki amacı; bölgenin demografik yapısını değiştirerek Uygur nüfusu azınlık duruma düşürmek ve burada yaşayan halkı kontrol altına almaktır. Çin'in bölgede Han Çinlisi nüfusunu artırmadaki diğer bir neden de 1950'li yıllarda Doğu Türkistan bölgesinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi kurulmadan önce meydana gelen Sovyet faaliyetleridir. Sovyetlerin bölgede etkinliğini arttırıp bölgenin yer altı kaynaklarını ele geçirmek istemesi Çin'in bölgede nüfus artırıcı politika izlemesine neden olmuştur.[43]Çinli göçmenlerin Doğu Türkistan'a 1949 yılından itibaren yoğun olarak yerleştirilmeye başlanması ile 1949 yılında %4 olan Çinli nüfus oranı 1954'te %9,8'e, 1964 yılında %32.86'ya ve 1984 yılında %39.78'e yükselmiştir. Günümüzde ise bu oran bölge genelinde %50 seviyesine ulaşmıştır. Doğu Türkistan'ın etnik nüfus yapısını değiştirmeye yönelik Çinlilerin bölgeye göç ettirilmesi günümüzde de artarak devam etmektedir. Bölgenin 200 milyon insanı besleyebilecek kapasiteye sahip olduğunu dile getiren Çin yönetimi, 2050'li yıllara kadar bölge nüfusunu 100 milyona çıkarmayı hedeflemektedir. Bu amaçla Çin

---

[40]Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 25,http://en.people.cn/constitution/constitution.html (Erişim Tarihi:02.05.2019).
[41]Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 49,http://en.people.cn/constitution/constitution.html (Erişim Tarihi:02.05.2019).
[42]2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu, *a.g.e*, s.62-63.
[43]Kenan Dağcı ve Mustafa Keskin, *a.g.e*, s.16.

raporlarına göre bölgeye her yıl ortalama 200 ile 500 bin arasında Çinlinin yerleştirilmesine devam edilecektir.[44] Doğu Türkistan'da uygulanan bu politika, diğer yandan toplumlar arasında eşitliksizlerin kaynağını da oluşturmaktadır. Uzun yıllar boyunca Doğu Türkistan'a göçerttirilen Çinlilere devletçe en iyi imkânlar tanınmış, bedava toprak, tohum verilmiş ve vergiden muaf tutulmuşlardır. Aynı eşitsizlik bugün de devam etmektedir. Çinlilerin eğitim gördüğü okullarla, Doğu Türkistanlıların okuduğu okullar imkânlar bakımından aralarında farklılıklar söz konusudur. Diğer yandan yeni yatırımların yapıldığı alanlarda çalışma imkânları hep bölgedeki Çinli insanlara tanınmaktadır.[45]Çin hükümetinin bütünleşme hedefi doğrultusunda 2002'den bu yana uyguladıkları işçi politikası çerçevesinde kırsal kesimdeki özellikle Uygurlu genç kızların Çin'in iç bölgelerine gönderilmesi, geleneksel değerlere sahip Uygur toplumunu son derece rahatsız etmektedir. Yalnızca 2009 yılında işçi göçü planı çerçevesinde çoğunluğu kadın olmak üzere 96.000 Uygur göçe zorlandı.[46]Oysaki 1982 Çin Anayasası'nın 33. Maddesinde"*Çin Halk Cumhuriyeti'nin tüm vatandaşları kanun önünde eşittir*"[47]demektedir.

Çin, azınlık haklarına dair geniş çaplı garantiler verilen 1982 Anayasası ile her vatandaşına istediği dine inanma ve ibadet yapabilme özgürlüğünü vermiştir. Vatandaşlarına inanç özgürlüğü veren Çin hükümeti aynı zamanda dini cemaatlerin ve hayatın da kendi denetimi altında olmasını da garantilemiştir. Çin Anayasası'nın dini inanç özgürlükleri ile ilgili 36. Maddesinde*"Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları dini inanç özgürlüğe sahiptir… Devlet normal dini faaliyetleri korur… Dini kurumlar ve dini işleri herhangi bir yabancı hâkimiyetine tabi değildir"*[48]yazmaktadır.*"Dini inanç", "din"* ve*"normal dini faaliyetler"* gibi kavramları Çin hükümeti, herkesin anladığından farklı olarak, kendince tanımlamaktadır ve bu kavramları anlaşılabilir kılacak net bir tanım yapmamaktadır. Örneğin, Çin hükümetine göre dini inançların özgür olması demek dinin özgür olması demek değildir. Böylece normal dini faaliyetlerin neler olduğu konusunda keyfi bir tutum takınmaktadır. Doğu Türkistan bölgesinin dini yapısı çok çeşitli olup, İslam, Budizm, Taoizm, Şamanizm ve Hıristiyanlık gibi farklı dinlere mensup

---

[44]Yücel Tanal, "*Çin'in Türkistan ve Türk Kimliğine Bakışı",*http://blog.radikal.com.tr//politika/cinin-turkistan-ve-turk-kimligine-bakisi-122222 (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

[45]Ahmet Türköz, *a.g.e,* s.67.

[46]Turgut Demirtepe,*Çin'in Yumuşak Karnı:Doğu Türkistan Sorunu,* http://www.analistdergisi.com/sayi/2011/07/cin-in-yumusak-karni-dogu--turkistan-sorunu (Erişim Tarihi: 20.04.2019)

[47]Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 33, http://en.people.cn/constitution/constitution.html (Erişim Tarihi:02.05.2019).

[48]Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 36, http://en.people.cn/constitution/constitution.html (Erişim Tarihi:02.05.2019).

insanlar bir arada yaşamaktadır. Bölgede hâkim din İslamiyet'tir. Doğu Türkistan'da Çinli yetkililer dini, etnik grupların milli ve kültürel kimliklerini yansıtan bir unsur olarak görmekte ve devlet güvenliğini tehdit eden bir tehlike olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle etnik gruplar, milli, dini ve kültürel duygularını açıkça ifade etmek ve yaşamaktan mahrum edilmiştir. Çinli lider Mao devrinde (1949-1976)"*Kur'an öğretilerinden vazgeçin"* sloganı ile İslam'a karşı savaş açılmış ve din yasaklanmıştır. Mao'nun ölümünün ardından dini yaşam alanındaki baskı ve şiddet politikası kısmen hafiflemiş olsa da günümüzde halen devam etmektedir.[49]

Çin hem kendi yasalarına hem de uluslararası alanda imza attığı anlaşma hükümlerine zıt uygulamalarla halkın temel hak ve özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Doğu Türkistan'da yaşayan Müslümanlar, sadece Müslüman oldukları için gerek gündelik hayatta gerekse dini hayatta sıkıntı çekmektedirler.[50]Çin hükümeti bu anlayışla Doğu Türkistan'da yaşayan Müslüman Uygurların camide cemaat halinde ibadet etmemelerini, uzun dua okumamalarını ve Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin okunmaması gibi kısıtlamalar getirmiştir. 50 yaşından küçük erkeklerin sakal bırakması yasaklanmış olup bıraktığı takdirde derhal kesilecektir. Müslüman Uygur kadınlarının giydiği etek boyunun 110 santimetreden uzun olması ve büyük başörtüsü kullanmaları da yasaklanmıştır. Devlet memurları ile maaşını devletten alan işçiler evlerinde Kur'an-ı Kerim ve seccade bulundurmayacaklardır. Diğer normal vatandaşlar ise evlerinde en fazla bir adet Kur'an-ı Kerim ve 2 adet seccade bulundurabilecektir.[51]Çin hükümeti radikal grupların saldırılarını ve Doğu Türkistan'daki Müslüman örgenci ve devlet memurlarının sağlıklarını korumak amacıyla yürürlüğe koyduğu genelge ile oruç tutmalarını yasaklamıştır. Almanya'da yaşayan Dünya Uygur Kongresi Sözcüsü Dilşat Raşit konuyla ilgili yaptığı açıklamada, Komünist Parti çalışanlarının, Uygurlarının oruç tutup tutmadığını kontrol etmek için halka bedava yiyecek ve içecek dağıtıldığını söyledi.[52]

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. Maddesinde "*Herkes eğitim hakkına sahiptir… Çocuklara verilecek eğitimin türünü seçmek, öncelikle ana ve babanın hakkıdır"*[53] ifadesi yer almakla beraber, Çin hükümeti, bir milletin asimile edilmesinde en iyi aracın eğitim olduğunun

---

[49]Gülnihal Altın Öztürk,"Uluslararası Çatışma Bölgeleri: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhlalleri", *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt.1, No.1, 2013,s.71.

[50]2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu, *a.g.e*, s.52.

[51]"Çin'in Uygur Zulmü Durmak Bilmiyor*",Star*,http://haber.star.com.tr/dunya/cinin-uygur-zulmu-durmak-bilmiyor/haber-1035354 (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

[52]"Doğu Türkistan'da Oruç Yasağı",*Al Jazeera*,http://www.aljazeera.com.tr/haber/dogu-turkistanda-oruc-yasagi (Erişim Tarihi: 24.04.2019).

[53]İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

farkında olduğu için asimilasyon politikasının bir bölümünü eğitim kanalıyla gerçekleştirmektedir. Çin hükümeti tarafından eğitim, belirlenen topluluklara, yine Çin yönetiminin istediği şekilde verilmektedir. Eğitim ve araçları ise tamamen Çin'in denetimi altındadır. Doğu Türkistanlıları asimile etmek için uygulanan müfredatlarda ilk olarak bölgedeki Müslüman Türk kültürünü hatırlatacak eserler yasaklanmıştır.[54] Çin hükümeti "*Uygur Türklerini cahil bırak ve yönet"* siyaseti ile eğitim kalitesini yükseltmeye yönelik çalışmalar yapmamıştır. 1985 yılında Urumçi'de Çince eğitim yapan 60'ın üzerinde okul varken, Uygurlar için yalnızca 4 okul bulunmaktaydı. Uygur halkı Doğu Türkistan nüfusunun çoğunluğunu oluşturmasına rağmen, 1985 yılında ilkokul eğitimi alanların yalnızca %42'si Uygur kökenliydi. Her 100 Uygurludan 16'sı ilkokul eğitimi dahi almamaktadır. Doğu Türkistanlı gençler Çin Halk Cumhuriyeti'nin varlığına ve geleceğine tehlike oluşturduğu düşüncesi ile yükseköğrenim hakkından mahrum bırakılmaktadır. İlkokul kitaplarında bulunan haritalarda Doğu Türkistan Çin sınırları içinde gösterilmek ve böylece bu toprakların ezelden beri Çinlilere ait olduğu ezberletilmektedir.[55] Çin 2002 yılında Doğu Türkistan'daki okulların ders sistemini değiştirerek çift dilde eğitim adı altında Uygur dilindeki tüm dersleri kaldırarak bunun yerine zorunlu Çin dilinde eğitim vermeye başlamıştır. Bunun sonucunda birçok Uygur genci Uygur dilini unutmaya başlamıştır. Bu metotla Çin hükümeti, Uygur gençlerini asimile edip Çinlileştirmeyi hedeflemektedir.[56]

Çin hükümetinin bölgede uyguladığı adalet ve hukuk sisteminde de bir takım sorunlar mevcuttur. Çin'de yargı bağımsızlığı söz konu değildir. Mahkemeler ve kanunlar oldukça ilkel ve antidemokratiktir. Çin yönetimi Komünist Parti'nin siyasi amaçları doğrultusunda hareket etmekte ve mahkemeler demokratik bir yargılama ve ceza sisteminden çok uzak işlemektedir. Yetkililer insan hakları ihlaline ilişkin birçok işkence ve idam vakasını keyfi gerçekleştirmekte ve bu fiilleri işleyenler hakkında hiçbir cezai işlem yapmamaktadır. Oysaki İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi madde 5'te*"Hiç kimseye işkence yapılamaz, zalimce, insanlık dışı veya onur kırıcı davranışlarda bulunulamaz ve ceza verilemez"*[57] yazmaktadır. Fakat Çin hükümeti bu düzenlemeyi ve BM'nin insan haklarının uygulanmasını denetleme yetkisini *''devletin iç işlerine müdahale''* olarak görmektedir. "*Endangerin State Security"(ESS)"Devletin*

[54]2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu, *a.g.e*, s.56-57.

[55]Gülnihal Altın Öztürk, *a.g.e*,s.72.

[56]Yücel Tanal,"*Dünya Anadil Günü Yaklaşırken Çin İşgalindeki Doğu Türkistan'da Anadilde Eğitim Yasak"* http://blog.radikal.com.tr//insan-hakları/dunya-anadil-gunu-yaklasirken-cin-isgalindeki-doğu-turkistanda-anadilde-egiitim-yasak-125662 (Erişim Tarihi: 24.04.2019).

[57]İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf (Erişim Tarihi: 20.04.2019).

*Güvenliğini Tehlikeye Sokmak",*Çin'in ceza hukukunda önemle vurgulanan bir madde olup, günümüzde pek çok Doğu Türkistanlı ESS maddesine aykırı davranışlarda bulundukları gerekçesiyle belirsiz ve keyfi bir şekilde tutuklanmaktadır. ESS kapsamına; devletin güvenliğini tehlikeye sokacak her türlü bölücülük, devletin gizli belgelerini sızdırma, devletin gücünü yıkacak davranış ve eylemler suç olarak kabul edilmektedir. Çin hükümeti, ESS maddesini çoğu kez, Uygurları temel insan haklarından mahrum bırakmak ve tutuklamak için üstü kapalı, belirsiz maddeyi dilediği şekilde kullanmaktadır. Çin'de işkence oldukça yaygındır. Cezaevlerinde tutuklu bulunan kişiler ağır işlerde çalıştırılmakta, konuşma, gülme, ağlama gibi insani davranışları yasaklanmaktadır. Bu yasaklara uymayanlara dayak, elektrikli coplarla işkence, havada uçak pozisyonunda asılı kalma, tavandan asılarak işkence etme, vücuda elektrik verme gibi insanlık dışı ağır işkenceler uygulanmaktadır. Bu işkenceler sonucunda mahkûmların birçoğu hayatını kaybetmekte, akli dengesini yitirmekte veya vücutlarında kalıcı hasarlar oluşturmaktadır. Ceza evlerindeki bu ağır işkenceler rutin hale gelmiştir. Sadece 1999 yılının ilk üç ayında 10.000'e yakın Doğu Türkistanlı hayali suçlamalarla gözaltına alınmış ve söz konusu işkencelere tabi tutulmuştur. Uluslararası Af Örgütü'nün verilerine göre, 1994 yılında Çin'de 2780 idam cezası verilmiş ve 2050'sinin infazı gerçekleştirilmiştir. Bu rakam bütün dünyada gerçekleştirilmiş idamın 3 katıdır. 5 Temmuz 2009 yılındaki Urumçi olayının ardından on yedi Uygur'un idam edildiği duyurulmuştur.[58]Çin yönetimi yıllardır kendine gelir sağlamak için, tıbbi yardım, hastaların iyiliği ve atıkların değerlendirilmesi gibi gerekçeler öne sürerek mahkûmların organlarını satmaktadır. Böylece mahkûmların organlarını kar amaçlı kullanmaktadır. Devlet, idamlardan sonra kullanılabilir her organ başına ortalama 10-15 bin dolar gelir elde etmektedir. 1970'li yıllarda çıkarılan "*idam edilen mahkûmların bedenlerinin kullanılmasına"* dair kanunla, idam edilen kişilerin organlarının kullanılması meşru hale getirilmiştir. Buna göre, mahkûm sahipsizse veya kendisi ya da ailesi ölümünden sonra organlarının kullanılmasına izin vermişse, idam edilen kişilerin organları alınarak satılabilmektedir.[59]

Çin'in en büyük nükleer merkezi ve deneme alanı, Doğu Türkistan'ın Taklamakan Çölü'ndeki Lop-Nor Gölü civarında bulunmaktadır. Quick dergisinin 1988 yılındaki sayısında Çin'in Nükleer Füze Üssü'nün de bu bölgede olduğu yazılmıştır. Çin hükümeti 1964 yılından 1997 yılına kadar hiçbir koruyucu tedbir almadan bölgede 11'i yeraltında olmak üzere 46 adet nükleer deneme yapmıştır. Bu nükleer denemelerin ayrıntıları her ne kadar kamuoyuna

[58]Gülnihal Altın Öztürk, *a.g.e* , s.73-74.
[59]2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu, *a.g.e*, s.26-27.

yansımasa da, bu patlamalarda kullanılan bombaların şiddetli TNT içerdiği ve tesir gücünün oldukça yüksek olduğu iddia edilmektedir. Örneğin; 1984 yılında yapılan bir nükleer denemenin Richter ölçeğine göre 6,8 şiddetinde bir sarsıntıya neden olduğu tespit edilmiştir.[60] Çin hükümetinin yaptığı nükleer denemeler sonucu ortaya çıkan radyoaktif maddeler Doğu Türkistan'da çevre sorunlarına neden olmaktadır. Topraklar verimsizleşmekte, göller, ırmaklar kurumakta ve canlı türleri yok olmaktadır. Nükleer denemeler başlamadan evvel, Doğu Türkistan'da kanser sebebiyle ölüm oranı oldukça düşük olmasına rağmen, nükleer denemelerin başlamasıyla bölgedeki kanser hastalığı oranı 7 kat artmıştır.[61] Batılı ülkelerin Çin'den ithal ettikleri Doğu Türkistan menşeli kuru yemişlerde radyasyon tespit etmeleri üzerine, Doğu Türkistan menşeli ürünlerin ithalini yasaklamaları nükleer denemelerin diğer bir etkisini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Çin hükümeti, diğer ülkelerin nükleer atıklarını ve çöplerini ekonomik fayda getireceği düşüncesiyle anlaşmayla almayı kabul etmiş ve bu atıkları Doğu Türkistan topraklarında depolamıştır.[62]

İnsanların temel insan hak ve özgürlüklerinden bir diğeri olan gösteri ve toplanma hakkı, Çin hükümeti tarafından Doğu Türkistan'da sistematik bir şekilde kısıtlanmaktadır. Çin hükümeti, Doğu Türkistan'daki herhangi bir protesto eylemini kanun dışı saymakta ve bunu bir hak olarak görmemektedir. Çin Anayasası'nın 35. Maddesinde *"Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşları konuşma, gösteri, dernek, toplantı, yürüyüş ve gösteri hürriyetinden yararlanır"*[63] yazmasına rağmen bu hak fiili olarak verilmemektedir. Çin'in uyguladığı katliamların çoğunun Doğu Türkistanlı Uygurların yaptıkları protesto eylemlerinin ardından gelmesi, bu hakkın kullanımına yönelik ihlalin en önemli göstergesidir. Çin'deki basın özgürlüğü özellikle son yaşanan Google'nın kısıtlanması olayı ile uluslararası kamuoyunun tepkisine neden olmuştur. Çin'de medyaya ve özelikle internette bilgi erişimine yönelik kısıtlamalar çok uzun zamandan beri sürmektedir. Bu sorunun Doğu Türkistan'daki yansıması ise daha çarpıcıdır. Doğu Türkistan'da medya, tamamıyla Çin hükümetinin denetimi altındadır. Bu bölgede yayınlanan gazete ve dergiler tamamen Çin resmi politikasını destekleyen görüşlere yer vermektedir. Bu yüzden Uygurlar ifade özgürlüğünden mahrum bırakılmaktadırlar.[64]

---

[60]"Doğu Türkistan Sorunu Nedir?",*Türk Hukuk Enstitüsü*,http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-türkistan-sorunu-nedir/ (Erişim Tarihi:16.04.2019).

[61]Ahmet Türköz, *a.g.e.* , s.164-165.

[62]"Doğu Türkistan Sorunu Nedir?",*Türk Hukuk Enstitüsü*,http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-türkistan-sorunu-nedir/ (Erişim Tarihi:16.04.2019).

[63]Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası madde 35,http://en.people.cn/constitution/constitution.html (Erişim Tarihi:02.05.2019).

[64]2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu, *a.g.e*, s.35-37.

Çin yönetiminin son yıllarda baskı ve asimilasyon politikalarına hız vermesi ile gerek yerel halkın gerekse diasporadaki Uygurlar arasında tepkilerin artması ile sorunun uluslararası alana taşınmasına neden olmuştur. Ancak 11 Eylül Olayları sonrası gelişen uluslararası ortamda, Çin hükümetinin Müslüman bir toplum olan Uygur Türklerine yönelik politikalarına karşı giderek artan eleştirilerinin üstünü örtmesine ön ayak olmuştur.[65]11 Eylül Olayları Doğu Türkistan sorunu açısından önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Çin hükümeti 2001 yılına kadar bölgesel olarak uyguladığı *"sert darbe"* operasyonlarıyla tüm Uygurları baskı altına almıştır. 11 Eylül saldırılarından bir ay önce Doğu Türkistan'ı barış, huzur ve refah merkezi olarak dünyaya tanıtmaya çalışan Çin hükümeti bir anda bölgenin son 10 seneden beri uluslararası terörist gruplar tarafından bir üs haline getirildiğini ve Uygurlu teröristlerin Çin'in ekonomik ve toplumsal istikrarını tehdit ettiğini dile getirmiştir. Böylece Çin yönetiminin Doğu Türkistan'da uygulayacağı politikalar için eli güçlenmiş oldu. BM ve ABD'nin bazı Uygur örgütlerini terör listesine almasıyla Çin, Uygurları baskı altında tutmada kendisine küresel bir meşruiyet kaynağı bulmuş oldu. Bölgede yaşayan her Uygurlu olağan şüpheli haline getirilmiş ve takibe alınmıştır. Terör kavramı iyice genişletilerek içine her türlü suçun girebileceği bir pota haline getirilmiştir.[66]

---

[65]Turgut Demirtepe, *a.g.e.*, s.1.

[66]Kılıç Buğra Kanat,"Çin'in Bölgesel Stratejileri ve Doğu Türkistan Meselesi",*Star Açık Görüş,*(6.07. 2013) http://setav.org/tr/cinin-bolgesel-stratejileri-ve-doğu-turkistan-meselesi/yorum/6892 (Erişim Tarihi:18.04.2019).

SONUÇ

Çin Halk Cumhuriyeti temel insan hakları belgesi niteliğinde olan birçok uluslararası sözleşmeye taraf olması ve bu haklara 1982 Anayasası'nda geniş şekilde yer vermesine rağmen uygulamada bu durumun böyle olmadığı görülmektedir. Çin hükümeti, Doğu Türkistan'da resmi olarak 1949 yılından günümüze kadar baskıcı yönetim ve uygulamalarından kaynaklanan ağır insan hakları ihlalleri işlemektedir. Çin hükümeti tarafından tüm bu uygulamaların temel sebebi olarak ulusal çıkarların ve devletin temel gücünün korunması gösterilmektedir.

Doğu Türkistan Bölgesi'ndeki insan hakları ihlallerinin en temel sebeplerinden biri ekonomidir. Bölgenin zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olması sürekli olarak ekonomisi gelişen ve büyüyen Çin için elzem oluşturmaktadır. Bundan dolayı Çin hükümeti bölgeyi elinden bırakmamak için her yıl on binlerce Çinli göçmeni bölgeye yerleştirmektedir. Böylece bölgenin demografik yapısını değiştirerek bölgeyi elinde tutmayı planlamaktadır. Ayrıca bölgeye yerleştirdiği göçmen Çinlilere uyguladığı ayrıcalıklı politikalar ile eşitsizliğe dayalı bir toplum inşa etmektedir.

Çin hükümeti Doğu Türkistan Bölgesi'nde eğitimden sağlığa, dine, hukuka ve çevreye etki edecek şekilde birçok alanda temel insan haklarına aykırı politikalar izlemektedir. Çin hükümeti bölgede uyguladığı zorunlu kürtaj politikaları ile kadınların sağlıksız ortamlarda kürtajlarını yapmaktadır. Bölgede eğitim veren kurumların gelişmesi konusunda yeterli adımları atmayan Çin hükümeti ayrıca bölgede Uygur anadilinde eğitimi yasaklamıştır. Çin'de insanlar keyfi olarak tutuklanmakta ve ağır işkencelere maruz kalmaktadır. Son olarak Çin hükümetinin bölgede gerçekleştirdiği nükleer denemeler sonucunda bölgede yaşayan insanlarda kanser hastalığı görülme oranı artmış, tarımsal ürünlerde kanserojen kalıntılara rastlanmıştır.

Doğu Türkistan Sorunu'nun çözümünde hem Çin hükümetine ve bölgede yaşayan Uygurlulara hem de uluslararası topluma önemli sorumluluklar düşmektedir.

Çin hükümeti öncelikle sorunun varlığını kabul etmeli ve sorunun unsurlarını anlamalı ve sorunun çözümüne yönelik aktif, şeffaf ve samimi politikalar ortaya koymalıdır. Çin yönetimi bölgede uyguladığı politikaların halk tarafından tepkiyle karşılandığının farkına varmalı ve bu baskı ve şiddet temeline dayalı politikalarına son vermelidir. Çünkü geçmişten günümüze uygulanan bu politikalar bölgede yaşanan sorunları azaltmak yerine sorunların daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bölgede uygulanan keyfi tutuklamalar, işkenceler, muhaliflere

baskı gibi politikalar bölge halkının daha fazla radikalleşmesine ve haklarını farklı yollardan koruma yoluna yönlendirmiştir. Bundan dolayı Çin hükümeti uyguladığı politikaların yanlış olduğunu görmeli ve sorunun çözümüne yönelik adımlar atmalıdır. Çin hükümeti öncelikle bölgede yaşayan insanların sorunlarını dile getirebilmesi için iletişim kanallarını açmalıdır. Hükümet ile bölge insanı arasında kurulacak çeşitli platformlar aracılığıyla ya da bölgede yaşayan önemli kanaat önderleriyle sorunun çözümü konusunda aynı masa etrafında toplanılmasını sağlamalıdır. Bu noktada uluslararası toplumun devreye girerek iki taraf arasında arabuluculu ve etkili iletişimin kurulmasında önemli bir çözüm aktörü olarak devreye girmesi gerekmektedir. Karşılıklı güvene dayalı ve samimi bir şekilde atılacak adımlar ve Çin hükümetinin uygulayacağı politikalar ile tarafların birbirlerine güven duyması sağlanmalıdır. Böylece bölgede yaşanan sorunun şiddet temelli çözümünden karşılıklı diyalog yolları ile çözümüne geçilmiş olması ile sorunun çözümü konusunda belki de en önemli adım atılmış olacaktır.

Doğu Türkistan Sorunu, bugünden yarına çözülebilecek bir sorun olarak durmamaktadır. Bölgede sorunun çözümü ne kadar yakın olsa da aslında bir o kadar da uzak görülmektedir. Bu durumun temel sebebi ülke yöneticilerinin politika tercihleri ve nasıl bir kamuoyu oluşturduklarını ile ilgilidir.

KAYNAKÇA

ASLAN, H.Kürşat(2014),**"Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası",**Akademik Ortadoğu, Cilt 9, Sayı 1, 29-55.

AVCI, Erkan (2012),**"Doğu Türkistan Sorunu"**,Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

BEKİN, M. Rıza(1998),**"Doğu Türkistan"**,İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası,http://en.people.cn/constitution/constitution.html (02.05.2019).

Çin Kültür Merkezi,http://www.cinkultur.com/CIN_HAKKINDA/Siyasi_Sistem/ (13.04.2016).

Çin Tarihi,http://turkcebilgi.com/çin_tarihi_bilgi(14.04.2019).

"Çin'in Uygur Zulmü Durmak Bilmiyor",Star, http://haber.star.com.tr/dunya/cinin-uygur-zulmu-durmak-bilmiyor/haber-1035354(20.04.2019).

DAĞCI, Kenan ve KESKİN, Mustafa (2013), **"Çin'in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri"**,Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 1, No.2, 12-29.

DEMİRAĞ, Yelda (2014),**"1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan"**,Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, 229-245.

DEMİRTEPE, Turgut,**"Çin'in Yumuşak Karnı:Doğu Türkistan Sorunu",** http://www.analistdergisi.com/sayi/2011/07/cin-in-yumusak-karni-dogu--turkistan-sorunu (20.04.2019).

"Doğu Türkistan'da Oruç Yasağı",Al Jazeera,http://www.aljazeera.com.tr/haber/dogu-turkistanda-oruc-yasagi(24.04.2019).

"Doğu Türkistan Sorunu Nedir?",Türk Hukuk Enstitüsü,http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-türkistan-sorunu-nedir/(16.04.2019).GÜL, O.Kubilay (Winter 2007),**"Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi",** Turkish Studies, Volume 2/1, 253-27

GÜNER, İbrahim ve ERTÜRK, Mustafa(2006),**"Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası (2.Baskı)",** Ankara: Nobel Yayınevi.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf(20.04.2019).

KARACA, R.Kutay (Kış 2007),**"Türkiye-Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu"**,Akademik Bakış, Cilt 1, Sayı 1, 219-245.

KANAT, K. Buğra(6.07.2013),**"Çin'in Bölgesel Stratejileri ve Doğu Türkistan Meselesi"**,Star Açık Görüş,http://setav.org/tr/cinin-bolgesel-stratejileri-ve-doğu-turkistan-meselesi/yorum/6892(18.04.2019).

KARLOVA, U.Rıfat (2011), **"Çin Modern Tarihinde Yolculuk: Bir Süper Gücün Yakın Geçmişi (1.Baskı)",**İstanbul: Başlık Yayınevi Gurubu.

Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf(20.04.2019).

KIZILTAŞ, Emine,**"Jeostratejik ve Jeopolitik Bakımından Çin İçin Doğu Türkistan"**,http://www.academia.edu/6817336/Jeostratejik_ve_Jeopolitik_Bak%C4%B1mdan_%C3%87in_%C4%B0%C3%A7in_Do%C4%9Fu_T%C3%BCrkistan(18.04.2019)

MAZLUMDER(2010),**"2010 Doğu Türkistan İnsan Hakları Raporu",**MAZLUMDER Dış İlişkiler Komitesi.

ÖRMECİ, Ozan,**"Siyasal Sistemler: Çin Halk Cumhuriyeti"**, http://politikaakademisi.org/2014/12/11/siyasal-sistemler-cin-halk-cumhuriyeti/(14.04.2019).

ÖZTÜRK, G.Altın(2013),**"Uluslararası Çatışma Bölgeler: Doğu Türkistan ve İnsan Hakları İhlalleri",**Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, Cilt 1, No 1, 68-79.

Soykırım Suçlarının Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi, www.ombudsman.gov.tr/contents/files/32702-Soykirim-Sucunun-Onlenmesine-Ve-Cezalandirilmasina-Dair-Sozlesme.pdf(20.04.2019).

SÖKMEN, Levent,**"Uzak Topraklar Çin Halk Cumhuriyeti",** http://akademikperspektif.com/2014/09/05/uzak-topraklar-cin-halk-cumhuriyeti/ (14.04.2019).

ŞEN, Fatih (Temmuz-Ağustos'09),**"Çin'in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği"**,Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 7-8, 124-134.

ŞEN, Fatih (Eylül'09),**"Uluslararası Tepkiler Açısından Sincan Uygur Sorunu"**,Ortadoğu Analiz, Cilt 1, Sayı 9, 107-115.

TANAL, Yücel,**"Çin'in Türkistan ve Türk Kimliğine Bakış"**,http://blog.radikal.com.tr//politika/cinin-turkistan-ve-turk-kimligine-bakisi-122222 (16.04.2019).

TANAL, Yücel,**"Doğu Türkistan Cumhuriyetleri Gününün Anlamı'',** http://blog.radikal.com.tr//politika//dogu-turkistan-cumhuriyetleri-gununun-anlamı-117102 (16.04.2019).

TANAL, Yücel,**"Dünya Anadil Günü Yaklaşırken Çin İşgalindeki Doğu Türkistan'da Anadilde Eğitim Yasak''**http://blog.radikal.com.tr//insan-hakları/dunya-anadil-gunu-yaklasirken-cin-isgalindeki-doğu-turkistanda-anadilde-egiitim-yasak-125662(24.04.2019).

TANAL,Yücel,**''Doğu Türkistan'da Şarki Türkistan İslam Cumhuriyetini Doğuran Kumul İsyanı'',**http://blog.radikal.com.tr//politika/dogu-turkistanda-sarki-turkistan-islam-cumhuriyetini-doguran-kumul-isyan%C4%B1-117103(16.04.2019).

TÜRKÖZ, Ahmet(2010),**"Doğu Türkistan'da İnsan Hakları(1.Baskı)'',**İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Ülke Profili: Çin Halk Cumhuriyeti ,http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili-cin-halk-cumhuriyeti(13.04.2019).

"Yasaklı Kent Urumçi"(10 Şubat 2016), Hürriyet, 2.

ZENGİN, H.Salih(5.07.2015),**"Türkistan'da Zulmün Fotoğrafı Yok",**Sabah, 3.